ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

ADOLF FRANZ. Die kirchlichen Benediktionen im Mittelalter. 2 հատոր, Freiburg i. Br. Herdersche Verlagshandlung, 1909. 8°. S. XXVIII, 646 եւ VII, 764. Գինն Mk. 30·—, կամ՝ կազմ՝ Mk. 33·—.

Երկու հոյակապ հատորներուս նիւթն է "Եկեղեցական օրհնութիւն Միջին դարերում. ըստ այսմ զուտ ձեռնարկ ուսումնասիրութիւն մը, որուն բովանդակութիւնն միայն պիտի փորձեմ հոս ներկայացնել մեր ընթերցողներուն, ջանալով միանգամայն գարգել գործոյն անչափ կարեւորութիւնը մեր գրականութեան համար։ Միջամուխ ըլլալ զայն քննադատելու՝ այն մեր ուժէն վեր է։ A. Franz հեղինակութիւն է իր ձիւղին մէջ. իւր այս դասական երկասիրութիւնը կից իւր նոյնկարգի գրուածոց, գրուատիք միայն կրնայ ընդունիլ, արժանի գրուատիք, զոր չենք կրնար զլանալ։

Հին, շատ հին է ազգաց պատմութեան մէջ առօրեայ իրերն նուիրագործելու գաղափարը, մասամբ հեռացնելու համար անոնցմէ չար հոգիներու վնասակարութիւնը եւ մասամբ աստուածային շնորհք մը, ոյժ մը իջեցնելու անոնց վրայ՝ այսու զօրացնելու համար իրենց հաւատքը, փարատելու ամէն սնոտիապաշտ երկիւղ, որ դարերու ընթացքը զրոյցներով բերուած հասուցած է իրենց։ Քրիստոնէութիւնն չէրերեց արմատախիլ ազգաց դարաւոր ըմբռնումը, այլ կանոնաւորեց միայն, հրէական եւ հեթանոսական բազմադիմի եւ բազմաձեւ սովորութիւնքն ամրեցնելով այլ եւ այլ աղօթքներով։ Ահա այս հիման վրայ յառաջ եկան այլ եւ այլ օրհնութեան ձեւեր, որոնց շատերու ծագումն հրէութեան եւ հեթանոսութեան մէջ էր։ Ցրնթացս ժամանակի, երբ տակաւ տակաւ քրիստոնէական ըմբռնումներն յեղաշրջեցին նորագարձ հաւատացեալց նախապաշարմունքն յաջորդներու մէջ, ինչինչ օրհնութիւնք դադրեցան, փոփոխուեցան, նաեւ նորեր աւելցան։ Այսպէս չեղաւ սակայն Արեւմուտք, ուր Զ—Ժ դարերուն հեթանոս ազգաց գաղթականութեամբ բոլորովին նոր կերպարանք զգեցան իրք. նոր ազգերն բերին հետերնին նորանոր սովորութիւններ, որոնց համաձայն ծագեցան նաեւ նորանոր օրհնութեան ձեւեր գլխաւորաբար գերման ազգաց մէջ, թէեւ ասոնք ալ յետ ժամանակի դադրեցան գործածութենէ։

Այս ամէն օրհնութեան ձեւերը պահպանած են սակայն մեզի Ծիսարանք եւ ուրիշ ձեռագիրներ, իբրեւ մեծարգի յիշատակարաններ Աստուածաբանութեան եւ Ազգագրութեան համար։

Այս այլ եւ այլ Օրհնութիւններով կը զբաղի հոս A. Franz, յատկապէս նիւթ ընտրած իրեն արեւմտեան եկեղեցւոյն ծիսարանները։

Թէ որչափ օգտակար է ասոնց ուսումնասիրութիւնն աստուածաբանական եւ ազգագրական տեսակէտներով աւելորդ է շեշտել։

Հեղինակը մանրակրկիտ ուսումնասիրելով այլեւայլ ձեռագիր եւ տպագիր աղբիւրներ, հաւաքած է ի մի ճոխ նիւթ մը, զոր մշակած է նաեւ լուրջ քննութեամբ։

Հետազօտութիւն իրաքանչիւր օրհնութեան ծագման, դարէ դար զարգացման կամ կրճատման, օրհնութեանց ձեւերն, աղօթքներն իրենց լատին բնագիրներով... այս մասին ամէն հարցում իւր պատասխանն գտած է։ Ի կարեւոր դէպս արեւելեան եկեղեցեաց ծիսարաններն ալ չեն մոռցուած համեմատական ուսումնասիրութեան համար, նաեւ Հայոցը, որչափ այն եւրոպական թարգմանութեամբ մատչելի եղած է իրեն։

Այս ծրագրով ինքնին կը հասկցուի թէ ինչ ծառայութիւն կրնայ մատուցանել գործն ազգային գրականութեան։ Հոս բնականաբար միայն մեր ծէսական էջոնոնութիւնն կրնայ առնուիլ նկատի, գրականութիւն մը՝ ճոխ արգարեւ եւ արժանի ամէն կողմանէ լուրջ ուսումնասիրութեան։ "Մաշտոց,ի քնոն թիւնն մնացած է տակաւին ուշադրութենէ դուրս։ Առաջինն Հ. Գաթըրճեան եղած է որ միջամուխ եղած է նաեւ այս ասպարէզին մէջ, բայց, ինչպէս իւր միւս ձեռնարկութիւնք, նաեւ այս մնացած է անաւարտ։ Պէտք է սակայն հանել ի գլուխ Մաշտոցի քննական-համեմատական ուսումնասիրութիւն մը։ Պէտք է զտել որոշել հայ Ծիսարանին հարազատն ու եկամուտը, օտարն ու ազգայինը. ահա առատ նիւթ ուսումնասիրելու։ Ցայտնի է որ մեր Մաշտոցին մեծ մասն առնուած է յունականէն, ասորականէն եւ լատինականէն. կարեւոր է զատել որոշել իրաքանչիւր տարրը, ցոյց տալու համար ոգեոյինը իւր պարզութեան մէջ, որով միայն կրնայ այն հայ մտքին ներկայացուցիչը հանդիսանալ եւ ըլլալ աղբիւր հայ ազգագրութեան։

A. Franzի գործն ցոյց կու տայ յայսմ վարուելու եղանակը, կը կարկառէ ձեռք առաջնորդելու քննութեան ճանապարհի մէջ։ Անձուկ

digitised by A.R.A.R.@

կապակցութիւնն ծիսական գրականութեանց իւրարու հետ շատ բան կը լուսաւորէ, որչափ ալ յեկանս հիմնուած ըլլայ մեր Մաշտոցը յունականին վրայ։ Ու այս փոքրիկ սրինակ մը յիշենք հարեւանցի հայ ձեռագրաց (նաեւ տպագրաց) մէջ յաճախ տեսնուած Կիպրիանոս-ի՝ որ իւր հմայական բանաձեւերով առաջին հայեցուածքին հայկական, զուտ հայ սնոտիապաշտ մտաց արդիւնք կ'երեւայ, յիրականին ուրիշ բան չէ, բայց եթէ Խրիստոսի Անտիոք ծագած յոյն (*) սկզբնագրի մը, որ այլ եւ այլ խմբագրութեամբ շատ յաճախ կը տեսնուի նաեւ յոյն, լատին եւ արաբ լեզուներով (հմմտ. Franz, տնդ. II, էջ 394—396. յունարէնն հրտ. Th. Schermann: Die griechischen Kyprianosgebete ի Oriens Christianus, III (1903), S. 303—323)։

Այս տեղ յառաջ կը բերենք Հեղինակին յօրինուածութիւնն եւ գործոյն բովանդակութիւնը, ցոյց տալով իւրաքանչիւր նիւթի կից նաեւ հայ Մաշտոցին համապատասխան տեղիքն, համաձայն մեր թ. 68 Մաշտոցին (ԺԶ դարէ), որ նորութեամբն եւ ամբողջութեամբն ցոյց կու տայ վրան ամէն ազդեցութեան հետք, առանց նպատակ ունենալու ի մի ամփոփել այս նկատմամբ բոլոր ծանօթ գրականութիւնը. Ջրօրհնէ (էջ 43—220 = կանոն Ջրոյ օրհնելոյ, թղ. 119ա, կանոն Ոդեալոյի, թղ. 107բ)։ — Աղ ի՝ հաց (էջ 221—278 = կանոն Աղ օրհնելոյ, թղ. 63բ. կանոն Հաղորդ տալոյ. 20ա)։ — Գինի (էջ 279—334)։ — Հէր, Անգոսդան, Արմոխ, Պոռաղ (էջ 335—421 = կանոն Հէրի օրհնելոյ, թղ. 156բ. — Խաղող օրհնելոյ, թղ. 155ա. Հատիկ օրհնելոյ, 64ա. Հնձան եւ հերկ օրհնելոյ)։ — Ցորենի դոնին օրհնութիւն. Երգելոյց Տեառնընդառաջ (422—460)։ Քառասնորդաց ի՝ Զատիկ օրհնութիւն (էջ 461—603 Զիմենոյ ճիւղ, հաւկիթ եւն)։ — Ցնծրհնէ եւն (էջ 604—632 = Օրհն. Սեղանոյ. 66ա, Զբհորի, 105բ, 131ա. Եկեղեցւոյ, 89ա, խաչի, 72բ եւն)։ — Վանդայի օրհ. (էջ 633—646)։ — Բնութիւն դարձուցոյ գեր, Ադամիրոյց (Բ. 1—123 = կանոն ապաշխարող օրհնելոյ, 132բ)։ — Արքուի օրհնութիւն (էջ 123—175 = օրհնութիւն հաւուց, 157ա)։ — Սմանութիւն, Մայր ես Տղոյ (էջ 176—260 = կանոն յորժամ տղայն ուիթօրեայ լինի, թղ. 13ա. — քառասնօրեայ բերեն յեկեղեցին, 13բ. կանոն Եղբայրակցութեան, 152բ)։ — Վարդանանց մեջ (էջ 261—393)։ — Հիւանդութեանց մեջ (էջ 399—513)։ — Այսոհետեւ (էջ 514—615)։

Ընդհանուր պատկերս, ինչպէս կը տեսնուի, կ'ամփոփէ իւր մէջ Ծիսարանի ամէն կէտերը ի բաց առեալ խորհրդոց արտաքինի, որոնք պարզապէս խորհրդական օրհնութիւն չեն։ Պատկերս կու տայ նաեւ հնարաւորութիւն կազմելու գաղափար գործոյն ծրագրին եւ ընդարձակութեան մասին, որով յերեւան կ'ելլէ նաեւ կարեւոր նշանակութիւնը, զոր ունի ծիսական եւ ազգագրական ուսումնասիրութեան մը համար։

Կը յանձնենք ջերմապէս զայն ամէն ծիսասէր եւ ազգագրութեամբ զբաղող անձանց։

Հ. Ն. Ա.

Historia Sacra antiqui Testamenti, quam concinnavit Dr. Hermannus Zschokke. Editio sexta emendata et instructa octo delineationibus et tabula geographica. Vindobonae et Lipsiae, G. Braumüller, 1910. 8°, XII,468 p. *K.* 12·—.

Նորագոյն տպագրութեամբ հրապարակ ելաւ բազմահմուտ եւ բազմամեայ Դր. Հերման Զոկկէի՝ Սրբազան պատմութիւն Հին Կտակարանի անուն գեղեցիկ գործը՝ պատրաստուած յատկապէս բարձրագոյն դասի ուսանողաց։ Թէեւ Սրբազան պատմութիւնս իրրեւ դասագիրք մը պատրաստուած է, սակայն ընդարձակ մասը միայն առեալ, որովհետեւ սովորական դասագրքի մը ծրագրէն էապէս կը տարբերի. Դասագիրքս կը պարզէ մեր առջեւը Հրէից կրօնական եւ քաղաքական կենաց պատմութիւնը հանդերձ մեկնութեամբք եւ ծանօթութեամբք՝ շօշափելով նաեւ դրացի ազգերը՝ Եգիպտացիները, Բաբելացիները, Ասորեստանցիները, որոնց պատմութիւնը անբաժան կապուած է Եբրայեցւոց պատմութեան հետ։ Ցարգ. Հեղինակիս գործն այլուստ ծանօթ չըլլալով Արեւելեայցս՝ պատշաճ կը համարենք փոքրիկ մատենախօսական մը նուիրելով՝ ծանօթացընել իւր անձն գնահատելի երկովը, որուն վեցերորդ շքեղ տպագրութիւնն ունինք մեր առջեւը։

Առաջիկայ տպագրութիւնն այնու կը գերազանցէ նախորդ տպագրութիւնները, որ Հեղինակը ըստ կարի ջանացած է շատ բան փոխել, դուրս ձգել ինչ որ հարկ էր փոփոխել կամ դուրս ձգել գիտութեան ներկայ պահանջմանց

digitised by A.R.A.R.@